

Lyon joka tapauksessa korostaa, että valtiollinen valvontakoneisto on samanaikaisesti yksilön oikeuksien toteutumista laajentava mutta myös vapautta rajoittava kokonaisuus. Esimerkiksi yleinen sosiaaliturva ja terveydenhuolto ovat selkeitä osoituksia järjestelmistä, joiden toimivuus rakentuu yksilöistä kerättyjen henkilöhistoriallisten ja usein arkaluonteisten tietojen varaan. Vaikka yksityiskohtaiset asiakasrekisterit varmistavat hyvinvointijärjestelmien kattavuuden, ne toisaalta kaventavat yksityisyyden aluetta ja mahdollistavat valtiovallan intervention kansalaisten elämään.

Valtionhallinnollisen byrokratian ohella myös kuluttaminen on hyvä esimerkki valvonnan pureutumisesta yhä syvemmälle yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Markkinointitarkoituksia varten kerättävät tiedon sirpa-

leet muodostavat meistä sähköisen mielikuvan, jonka perusteella eri kulluttajaryhmistä on räätälöitävissä hyvin yksilöllinen profiili. Elämäntavan, varallisuuden ja luottokelpoisuuden mukaan rakennetun kullutusprofiilin perusteella markkinointi on kohdennettavissa yhä tarkemmin juuri sinne, minne yritys haluaa tuotensa tai palvelunsa suunnata. Toisin sanoen kuluttaminenkin voidaan nähdä pyrkimykseksi ohjata ja kontrolloida käyttäytymistämme valvonnan avulla.

Kokonaisuudessaan Surveillance Society on pohdintaa herättävä katseus nyky-yhteiskuntien vapautta ja yksilöllisyyttä korostavan liberalismiin pimeään puoleen. Lyon onnistuu varsin kiitettävästi tasapainoilemaan alueella, joka useimmille lienee tuttu lähinnä tieteiskirjallisuuden fantasiaista. Lyonia tulkiten eri-

tyisesti kulutuksesta on muodostunut orwellilainen raja etuoikeutettujen ja vähäosaisten välille. Keski-luokkaisesta valtavirrasta poikkeaminen johtaa sosiaaliseen leimautumiseen, koska yhteiskunnan hallintobyrokratian ja muiden valvontamekanismien tuolle puolen ei voi paeta. Tästä johtuen valvontayhteiskunnan synnyttämiin patologioihin paras lääke lienee edelleen mahdollisimman suuri sosiaalinen tasa-arvo.

PASI PYÖRIÄ

DAVID LYON
SURVEILLANCE SOCIETY
MONITORING EVERYDAY LIFE
BUCKINGHAM: OPEN
UNIVERSITY PRESS, 2001

KUUDEN ÄLLÄN ELÄMÄNKULKUJA

Markku Vanttaja tutkii väitöskirjassaan kuuden laudaturin ylioppilaiden urapolkuja. He edustavat tutkimuksessa oman sukupolvensa koulumenestyjiä. Aineistona Vanttajalla on tilastollista materiaalia kuusi laudaturia kirjoittaneista vuosilta 1971, 1975, 1981, 1985, 1991 ja 1995 sekä elämäntarinoita, joita hän on kerännyt lehti-ilmoitusten avulla. Tutkimuksen suurin anti on koulumenestajiin urapolkujen tutkiminen eri aineistojen valossa.

Tutkimus lähtee käyntiin pohtimalla älykkyyden, lahjakkuuden ja koulumenestyksen välisiä ongelmal-

lisiakin oletuksia ja kohdistaa nopeasti katseensa koulumenestyksen sosiaaliseen luonteeseen. Tutkimuksen juuret ovat koulutussosiologiassa keskustelussa, jossa perinteisesti on mietitty, kuinka sosiaalisesti periytyviä koulutus- ja ammattiurat ovat suomalaisessa tasa-arvoa tavoittelevassa yhteiskunnassa. Tämä tuntuukin olevan Vanttajan vankka lähtökohhta ja näkökulma, joka vahvasti hallitsee hänen aineiston tulkin- taansa.

Koulu- ja ammattimenestyksen yhteiskunnallinen uusintaminen on vuosien mittaan ollut tutkimuksessa

kiistelty aihe. Myös Vanttaja haluaa ottaa kantaa tähän visaiseen kysymykseen, mutta ottaa etäisyyttä selitysmalleista, joissa oletetaan suhteellisen suora suhde oppilaiden kotitautaan ja koulumenestyksen välille. Hän kuitenkin olettaa kotitautalla tai pikemminkin ”kodin resursseilla” olevan merkitystä oppilaan koulumenestykselle. Kodin resurssit hän on muokannut Bourdieun tavasta tarkastella perheen kulttuurisia, taloudellisia ja sosiaalisia pääomia. Vanttaja kuitenkin kritisoi Bourdieun käsitteistöä; samasta lähtökohdista ei aina päädytä sa-

manlasiin yhteiskunnallisiin asemiin. Toiseksi hän kritisoi Bourdieun pääomien operationaalistamisen vaikeutta ja ottaa omaa tilastollista analyysiään varten huomioon monipuolisen muuttujakimpun, joka koostuu mm. laudaturylioppilaiden asuinpaikasta, omista ja vanhempien (lue: isän) ammatista, verotuloista ja jatkokoulutuksesta. Lisäksi kvalitatiivisen aineiston analyysissä hän pohtii toisinaan tapauskohtaisestikin eri pääomien vaikutusta laudaturylioppilaiden elämäntilanteeseen. Hänen eritelty käsityksensä sallii hänen asettaa kysymyksen kotitilanteesta/kodin resursseista esiin hyvin avoimena. Varsinaisesti tutkija tarkastelee, miten kaksi keskenään erityyppistä tutkimusaineistoa valottaa tätä tutkimuskysymystä.

Tutkimuksen tulokset ja aineiston kuvaukset ovat mielenkiintoisia, joskaan lukija ei juuri ylläty varsinkaan tilastollisen aineiston tulosten esittelyn kohdalla. Tuloksista ei kuitenkaan voi syyttää tutkijaa. Ei ole hänen vikansa, jos jotkut yhteiskunnalliset ”lainalaisuudet” näyttävät toistavan itseään: koulutettujen perheiden lapset jatkokouluttavat itseään todennäköisemmin kuin työntekijä- tai maanviljelijäperheiden lapset. Tätä pidetään myös selvänä, josta on vaikea poiketa. Korkeammin koulutettujen perheiden lapsilla on usein myös perheen perinne ja sosiaalinen tuki takanaan. Vanttaja kirjoittaa:

”Tulokset osoittavat, että hyvätuoloisten ja korkeasti koulutettujen toimihenkilöiden jälkeläiset ovat olleet kaikkina tarkasteltavina vuosina selvästi yliedustettuina [koulumenestyksen suhteen].” Ja: ”Koulutusmahdollisuuksien lisääntymisestä huolimatta kaikkein selvimmin ali-edustettuina ovat jatkuvasti olleet työntekijäperheiden jälkeläiset.” Ja: ”Toisaalta tulokset osoittavat myös sen, että tilastollisesta ali-edustuksesta huolimatta koulumenestyjien

joukossa on monia pelkän peruskoulutuksen saaneiden työntekijöiden lapsia. Kotitilanteesta ei ole estänyt heitä menestymästä koulussa.”

Kuuden laudaturin ylioppilaat eivät siten poikkea yleisestä yhteiskunnallisesta trendistä, vaikka Vanttaja toteaa, että koulutuksessa menestyminen kaventaa eroja tai ainakin tekee mahdolliseksi raja-aitojen ylittämisen ja saattaa tasoittaa tietä myös työllä.

Vanttaja tarkastelee tutkimuksen kvantitatiivisessa osuudessa myös sukupuolen merkitystä mm. koulumenestyksen, työelämäntulon ja tulotason suhteen. Itse asiassa Vanttaja toteaa, että sukupuoli on sosiaaliluokkaa ja perheen resursseja merkittävämpi selittäjä kuuden ällän ylioppilaiden tulotasolle sekä pärjäämiselle työelämässä. Tämä merkitsee sitä, että erityisesti nk. hyvien kotien sosiaaliset pääomat omaava kuuden ällän ylioppilas pärjää hyvin työelämässä, jos on mies. Vanttaja päätyy siten jo työelämän ja nais-/sukupuolitutkimuksesta tuttuihin tutkimustuloksiin: niin ammattiaseman kuin tulotason suhteen koulutusta ja perhetaustaa merkittävämpää tuntuu olevan työntekijän sukupuoli. Vanttaja pyörittelee tätä tulosta tutkimuksessaan, mutta ei pääse tulkinnan tasolle kovin pitkälle. Päinvastoin aloittaessaan kvalitatiivisen aineiston analyysin hän tuntuu suorastaan unohtavan tämän tilastollisen osuuden. Tämän osalta olisi odottanut toisin, dialogisuus eri aineistojen välillä tuntuu tässä dramaattisesti katkeavan.

Tulkinta sukupuolen osalta jää varsin ohueksi ja viittaukset naistutkimuksesta ammentaneisiin koulutussosiologiisiin tarkasteluihin liian harvinaisiksi (joitain toki löytyy). Esimerkiksi kouluttautumista tilastollisesti tarkastelleen Elina Lahelman ja naisten tutkijanuraa haastateltua aineiston avulla tutkineen Outi

Raehalmeen tutkimukset puuttivat tutkimuksen lähdeluettelosta. Vanttaja olisi jo näiden kotimaisten lähteiden avulla päässyt analyysiinsä pidemmälle. Tämä ei ole vain ”fem.lat.huom.”, vaan tuntuu aidosti siltä, että eri tutkimusmenetelmien sallima dialogi kärsii pahasti muuten hyvässä tutkimuksessa. Lukija (ei vain feministinen lukija) olisi odottanut kvalitatiivisen tarinan jatkuvan siitä, mihin kvantitatiivinen tarina jäi.

Jakaessaan kvalitatiivisen aineistonsa eli kuuden laudaturin ylioppilaiden elämäkerrat kuuteen luokkaan tai elämäntilanteeseen Vanttaja päätyy luokittelevaan analyysitapaan. Analyysissä on mukana 226 tarinaa, ja on epäilemättä järkevää järjestää aineistoa erilaisiin urapolkuihin ja elämäntilanteisiin alkuperäisten tutkimuskysymysten inspiroimana. Aineistoa lukiessa Vanttajalle hahmottuikin selvästi toisistaan poikkeavia elämäntilanteiden tyyppisiä, jotka hän jakoi aluksi kuuteen päätyyppiin ”ydintarinoineen” sekä myöhemmin nämä kuusi alatyyppejä vielä alatyyppeihin. Päätyyppien nimityksiä olivat Suoriutujat, Selviytyjät, Etsijät, Sinnittelijät ja Poikkeuksellisen uran kulkijat. Vanttajan mukaan suoriutujilla ja selviytyjillä oli vakaa urapolku, etsijöillä ja sinnittelijöillä epävakaa urapolku, ja individualistien ja ajautujien urapolkuja hän nimittää poikkeukselliseksi urapolkuksi.

Tarinoiden tyyppittely toimii kyllä tutkimuksessa, vaikka lukijalle aina ei ollut aivan selvää, miten tutkija luokat oli valinnut. Huomasin lukiessani palaavani ja vertailevani eri uratyyppejä ja joskus pohtivani, mitä toisenlainen luokittelu tai esimerkiksi enemmän joihinkin tapauksiin perustuva lukutapa olisi antanut analyysille. Toisaalta en missään tapauksessa halua väittää, etteikö analyysi olisi ollut kylliksi syvää tai uskottavaa, jopa nautittavaa ja innostavaa luettavaa. Toisinaan huomasin

väitteleväni Vanttajan kanssa joistain tulkinnan kohdista, esimerkiksi joidenkin nk. kilttien tyttöjen koulutuskokemusten tulkinnasta. Tässä viitataan jälleen kotimaiseen ja ulkomaiseen feministiseen koulutustutkimukseen, johon tutustumisen olisi mahdollisesti herkästänyt Vanttajaa lukemaan kyseisten naisten elämäntarinan hieman toisin.

Myönnän, että myös yhteenvedossa petyin siihen, että hän oli ppsynyt niin uskollisesti uratyypien tarkastelussa suhteessa oppilaiden kotitaustoihin, eikä juuri paneutunut sukupuolen problematiikkaan. Tämä kertoo tietenkin lukijan odotushorisontista, mutta myös

muusta: Vanttaja oli saanut minun tarinansa koukkuun ja virittänyt tutkimuksen kvantitatiivisessa osuudessa ansan, johon empimättä lankesin. Vanttajan kvantitatiivinen tulos siitä, että sukupuoli on kotitaustaa merkittävämpi tekijä uratyypien muodostumisessa, jää edelleen odottamaan kvalitatiivista tulkitsijaansa.

Näistä muutamista arvosteluun kirjoittaneista kommentaareista huolimatta nostan hattua Markku Vanttajalle siitä, että hän tutkimuksensa yhdistää kvantitatiivista ja kvalitatiivista tarkastelua, sitä on paikka paikoin herkullista seurata. Helppoa tällaisen tutkimuksen tekeminen ei

ole, sen lisäksi että hallitsee erilaisia tutkimusmenetelmiä, pitäisi vielä keskusteluttaa eri menetelmin saatuja tuloksia keskenään. Tässä Vanttaja onnistuukin varsinkin sosiaalisen taustan osalta.

TARJA TOLONEN

MARKKU VANTTAJA
KOULUMENESTYJÄT
TUTKIMUS LAUDATORYLIOPIILAI-
DEN KOULUTUS- JA TYÖURISTA
TURKU: SUOMEN KASVATUS-
TIEEELLINEN SEURA, 2002
294 s. liitteineen

HÄVINNEIDEN HISTORIAA – VAPAAHERRAN ELÄMÄÄ

Sata vuotta sitten ”Lapin kesän” säkeissä Eino Leino aneli, etteivät suuret aatteet Suomen karuja ja kylmiä rantoja hylkäisi: ”Tekoja luokaa, maita valaiskaa! / Mut talven poistuneen kun täältä näätte, / ma rukoilen, ma pyydän: palatkaa!” Ennen ”Lapin kesää” ja varsinkin sen jälkeen suuria aatteita on Suomessa kyllä riittänyt. Ainakin 1800-luvulta on ymmärryksessämme muotoutunut aatteiden siivittäjä suuri vuosisata. Tuo epookki on ollut liiankin yksinkertaista ymmärtää muutaman suuren maailmanjäsenyyksen kautta. Historian virrassa sekä nationalismia että sosialismia niito toisiinsa juuri historian väistämättömyys. Taistoijensa ja voittoijensa teillä niin Hegelin, Snellma-

nin kuin Marxinkin perilliset ovat hanakasti hakeneet oikeutustaan yksittäisen ihmisen toimintaa suuremmasta voimasta: historialta saadusta oikeutuksesta.

”Suuressa linjassaan” Raoul Palmgren kirjoitti Suomelle menneisyyden, jossa tuo historian väistämättömyys vaivatta asetti sosialismin kansallisuusaatteen avaamalle jatkumolle. Liekö sitä paljon puhuttua historian viekkautta, että vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin (1789–1859) tuskin olisi kovin vaikea tätä peruslinjausta ymmärtää tai hyväksyä. Hänen syntymävuodestaan huolimatta von Haartmanin maailmankuvan pahan akselin muodosti kokonaisuus, johon yhtäläisinä uhkina kuuluivat demokratia, na-

tionalismi, fennomania, kommunismi ja liberalismi.

Lars Gabriel von Haartman oli autonomian ajan alun Suomen keskeisimpiä valtiollisia vaikuttajia. Elämäkertatutkimus kasvattaa tietämystämme 1800-luvun alkupuoliskon Suomesta ja sen hallitsemisen käytännöistä. von Haartman tavoitteli Suomelle asemaa, joka olisi ollut oma taloudellinen kokonaisuus, mutta joka kuitenkin ainakin hallinnon ylimmällä tasolla olisi ollut saumattomasti yhtä keisarikunnan kanssa. ”Hän työskenteli toisaalta Suomen hyvinvoinnin, toisaalta Suomen ja Venäjän valtioyhteyden vakauttamisen hyväksi”, tiivistää Kristiina Kalleinen. von Haartman oli talousasioissa joustava